

УДК 14:[304+308]:316.4

МЕТАФОРИ В ДИСКУРСІ ФІЛОСОФСЬКОГО ОСМИСЛЕННЯ СУТНОСТІ Й ФОРМ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАЛЬНОСТІ

METAPHORS IN THE DISCOURSE OF PHILOSOPHICAL UNDERSTANDING OF THE ESSENCE AND FORMS OF SOCIAL REALITY

Прокопович Л. В.,

кандидат технічних наук, доцент кафедри
культурології, мистецтвознавства та філософії
культури, Одеський національний політехнічний
університет (Одеса, Україна), e-mail:
lada.prokopovich@gmail.com,
ORCID: 0000-0001-8626-91722

Prokopovych L. V.,

Ph.D. Engineering, Assoc. Professor, Department of
Art History, Cultural Studies and Philosophy of Culture,
Odessa National Polytechnic University (Odessa,
Ukraine), e-mail: lada.prokopovich@gmail.com,
ORCID: 0000-0001-8626-91722

Мета дослідження - виявлення гносеологічного ресурсу метафор в дискурсі філософського осмислення сутності й форм соціальної реальності. Аналіз пояснень та теоретико-методологічних обґрунтувань використання метафор в наукових дослідженнях, а також власний досвід розробки та застосування концепції театральності соціокомунікативних проявів культури (яка також є метафоричною) показали потужний гносеологічний ресурс цієї практики. Обумовлюється він, головним чином, тим, що закладаючи нові точки зору на об'єкти досліджень, метафори надають додаткових можливостей для отримання нових знань про ці об'єкти (явища, процеси, відносини), а також для формування нових філософських парадигм.

Ключові слова: метафора, гносеологія, соціальна реальність, картина світу, дискурс, «ляльковий театр» буття.

The purpose of the study is to identify the epistemological resource of metaphors in the discourse of philosophical understanding of the essence and forms of social reality. Analysis of theoretical and methodological substantiations of the use of metaphors in scientific research, as well as their own experience in developing and using the concept of theatricality of sociocommunicative manifestations of culture (which is also metaphorical) showed a powerful gnoseological resource of this practice. This is due mainly to the fact that metaphors give new points of view on the objects of research. Therefore, they give new opportunities for obtaining new knowledge about these objects (phenomena, processes, relations) and for the formation of new philosophical paradigms.

Keywords: metaphor, epistemology, social reality, picture of the world, discourse, «puppet theater» of being.

Постановка проблеми. Сучасна соціальна філософія для осмислення сутності й форм буття все частіше застосовує різні метафори, найбільш актуальними серед яких наразі є онтологічний «поворот», «соціальний хаос», «театр буття» тощо. При цьому завжди постає питання про науково-методологічний статус цих метафор, про те, як треба їх сприймати: як суто художні образи, які лише «прикрашають» науковий текст, або як понятійні категорії, наукові концепти, або як гносеологічні механізми.

Аналіз досліджень і публікацій. В сучасній науці це питання зазвичай виникає в дискусіях щодо наукового методу пізнання, зокрема в тих, що розглядають співвідношення раціонального та ірраціонального мислення в процесах пізнання світу. Метафора як гносеологічний механізм розглядається в філософських теоріях, в рамках яких формується поняття «нвої

раціональності». В цю раціональність органічно включається ірраціональний компонент – метафорична модель як найбільш евристична форма аналогії. Метафора тут виступає як базова модель гносеології, епістемології (Е. Кассіра, Х. Ортега-і-Гассет, Н. Мішанкіна та ін.) і розглядається в рамках когнітивно-дискурсивної парадигми, яка формує погляд на метафору, як на складне поліфункціональне явище у логіко-філософському, семіотичному, стилістичному аспектах (Н. Арутюнова, М. Блек, Дж. Міллер, А. Річардс, В. Телія та ін.). Погляд на метафору, як на дослідницьку концепцію формувалася в працях таких вчених, як Т. Кун, П. Рікер, Дж. Лакофф і М. Джонсон, А. Баранов та ін.).

Найбільш детально дослідження зі співставлення логічного та метафоричного представлені в працях Е. Кассіра, який вбачає в метафорі поєднання двох типів мислення: найдавнішого – лінгвоміфологічного та сучасного – логічно-дискурсивного [5].

Представники аналітичної філософії розглядають метафору в рамках когерентної теорії істинності. За цією теорією, висловлювання є істинним, якщо воно узгоджується із системою інших висловлювань, які прийнято за істинні. Отже, і метафору тут починають розглядати, як когерентно достовірну структуру [3].

Поєднуючи всі ці аспекти метафори, Дж. Лакофф та М. Джонсон запропонували таку типологію метафор [23]:

1) структурні метафори – коли одне поняття структурно впорядковується у термінах іншого;

2) орієнтаційні метафори – створюють концепти через просторові поняття та відношення;

3) онтологічні метафори – розкривають події, дії, емоції, ідеї тощо, як якусь істоту чи субстанцію.

До метафори другого типу можна віднести концепцію онтологічного «повороту».

Ідея повороту, повернення, звернення до джерел в європейській філософії з'явилась майже одночасно із появою самої філософії. В Древній Греції ідея повороту зафіксована в понятті *epistrophe* (рух по колу, повернення, поворот), яке з часом перейшло в латинізовані терміни *conversion* (зворотній рух, повернення, кругообіг, зміна напрямку) та *reflexio* (згин, відхилення назад, переломлення, відбиття). Своєрідною формою повернення можна вважати заклик, що лунали один за одним: «назад до природи», «назад до Канта», «до Фрейда», «до самих речей», «до досократиків», «до перед-міфу» [15, с. 93].

Часто один поворот тягнув за собою наступний. Наприклад, реакцією на гносеологізм у тих, хто «повернувся до Канта», став «поворот» Миколи Гартмана та Мартіна Хайдеггера, який, власне, і називають онтологічним «поворотом» [1; 16]. Деякі вчені сприймають його саме як метафору. В. В. Савчук, наприклад, стверджує, що поняття «поворот» сьогодні «застосовується там, де дослідники, користуючись філософським ресурсом метафори повороту Хайдеггера та Рорті, претендують на онтологічну значущість

предмета своїх досліджень, бо у випадку визнання результатів «поворотними», їх галузь стає не лише першою філософською дисципліною (філософією мови, людини, образу, медіа), а й найактуальнішою сферою дослідження» [15, с. 108].

До метафор першого типу відносяться метафори, які дозволяють осмислювати соціальну реальність через порівняння її із театром, – «суспільство спектаклю» [22], «ляльковий театр буття» [11], «політичний театр» [13] тощо.

Чим частіше використовуються у різних філософських дискурсах метафори, тим більше загострюються питання щодо їх наукової ефективності, методологічної доцільності, гносеологічного ресурсу.

Тому метою даного дослідження є виявлення гносеологічного ресурсу метафор в дискурсі філософського осмислення сутності й форм соціальної реальності.

Ця мета передбачає постановку таких дослідницьких завдань:

– проаналізувати практику використання метафор в наукових теоретичних конструкціях та спроби обґрунтування її методологічної доцільності та гносеологічної ефективності;

– на прикладі застосування до осмислення сутності і форм соціальної реальності концепції театральності соціокомунікативних проявів культури показати ефективність використання метафори як дослідницького інструменту.

Виклад основного матеріалу. Гносеологічна природа метафори, як теоретичної концепції, обумовлена тим, що актуалізуватись вона може лише тоді, коли аналітичне мислення сягає певного рівня розвитку. Адже базується вона на різних способах обробки інформації людським інтелектом.

На цю специфіку метафоризації звертає увагу Е. Кассіпер: «Можна уявити собі метафору як свідоме перенесення назви одного уявлення в іншу сферу – на інше уявлення, яке є подібним якоюсь рисою першому або передбачає якісь непрямі з ним «аналогії»... Якщо спробувати проникнути в причини такої заміни та пояснити незвичайно багате та різноманітне вживання, що є характерним для цього виду метафори..., то при цьому ми повернемося до основного способу міфологічного мислення і переживання» [5, с. 35].

Проте саме процес перенесення назви якогось явища в іншу сферу часто викликає дискусії щодо його доцільності. Така дискусія, наприклад, точиться з приводу застосування в природознавчих науках поняття «хаос». «Головна трудність в цій галузі знання бачиться в тому, що поняття «хаос» представляє собою метафору, що застосовується для характеристики співвідношення детермінованості і випадковості, яка не є логічно строгою», – зауважив ще у 1999 році М. Чешков [21, с. 129]. Наразі цю метафору активно використовують в суспільних науках («соціальний хаос»). І, чомусь, намагаються переносити її саме із природознавчих наук. «Ця метафоричність принципово неподоланна, – скаржиться А. Селіверстова, – тому потрібні

більш складні процедури для перенесення поняття «динамічного хаосу» з галузі природознавчих наук в соціогуманітарні» [17]. Виникає питання: навіщо так ускладнювати процес використання поняття? Навіщо в гуманітарну сферу переносити із природознавчих наук поняття, яке виникло і плідно розроблялося в давніх міфологічних системах та античній філософії, які поєднували в собі всі науки початку – природознавчі, людинознавчі, математичні, соціально-онтологічні тощо?.. І взагалі, навіщо долати метафоричність терміну, коли саме вона надає йому гносеологічної цінності?.. А якщо метафоричність заважає предмету дослідження, то чому не застосувати інший, спеціальний, більш відповідний термін?

Отже, проблема тут не в метафорі, як такій, а в меті її застосування. Метафори годяться для філософського осмислення явищ та процесів (будь-яких), а не для їх наукового описання. Метафора може допомогти задати певну точку зору на об'єкт дослідження, вказати напрямок або масштабність розмірковувань, сформулювати концепцію дослідження, але аж ніяк не надасть точного, об'єктивного уявлення про складні (часто надскладні) природні, психічні, соціальні та інші процеси. Ця ситуація є аналогічною ситуації в моделюванні: ніяка модель не є абсолютно адекватною, тотожною процесові, явищу або об'єкту, який вона моделює. Завжди йдеться лише про ступінь адекватності, і звідси – про ефективність та доцільність використання тієї або іншої моделі (у відповідності до мети дослідження або практичного використання).

Підкреслюючи цю властивість метафори, деякі науковці все частіше починають використовувати замість слова «метафора» словосполучення «метафорична модель» [6].

І тоді більш очевидним стає той факт, що будь-яка метафорична модель може входити до складу більш складних моделей (або концепцій). І навіть впливати на формування такої складної світоглядної моделі/матриці, як картина світу.

В сферу гуманітарних наук поняття «картина світу» було введено Л. Вітгенштейном, і наразі розробляється в різних наукових напрямках, але досі не має однозначного тлумачення. В найбільш загальному вигляді «картина світу» – це «система інтуїтивних уявлень про реальність» [14, с. 127].

Системність цих уявлень обумовлюється не тим, що це є спрощеною схемою реальності, а, навпаки, тим, що це – динамічна модель світу в свідомості людини. І формується вона під впливом багатьох факторів: соціальним, культурним, мовним середовищем, що оточує людину, індивідуальними особливостями її психіки тощо. Як зазначає В. І. Постовалова, картина світу ніякою мірою не має бути стенограмою знань про світ, це саме картина, акт інтерпретації світу [8, с. 55].

На інтерпретаційну природу метафори, на те, що вона здатна відображати спосіб осмислення дійсності, звертав увагу і польський письменник Ян Парандовський. «В метафорах найбільш глибоко виражає себе дух народу, – читаємо в його книзі

«Алхімія слова», – вони найвірніше передають відмінності у мисленні та почуттях рас і племен. Матерія – філософський термін – латиною означає дерево, деревину, будівельний ліс і є перекладом грецької *hyle*, також і французькою *bois* означає і ліс і деревину. Але те ж саме філософське поняття матерії індійська філософія виразила в зовсім іншій метафорі: словом, яке означає «поле». Співставленням цих двох слів можна було б розпочати історію двох різних світоглядів і культур» [7, с. 159].

Всі ці властивості метафоричних моделей не лише впливають на формування інтегруючих моделей на кшталт «картини світу», а й задають певні наукові дискурси.

В деяких наукових працях дискурс розуміється як цілісна формація текстів, що пов'язані з певним соціально-комунікативним простором та існують в певний часовий період (праці Р. Барта, Ц. Тодорова, представників французької школи дискурсивного аналізу – П. Анрі, Ж. Лакана, М. Пеше, Ж. Ж. Куртіна та ін.).

Соціальний дискурс мислиться як «особливий спосіб спілкування та розуміння навколишнього світу (або якоеь аспекту світу)» [19, с. 15].

Щодо наукового дискурсу, то специфічною, визначальною його рисою є те, що він відображає особливу епістемологічну ситуацію, коли когнітивні та комунікативні установки учасників наукової комунікації формуються в онтологічному, методологічному, рефлексійному аспектах [20, с. 23].

Епістемологічні когнітивні установки учасників комунікації тут тісно пов'язані з принциповою орієнтацією на отримання нового знання на основі того, що вже є. І в даному випадку важливу роль грають певні парадигмальні моделі – системи наукових установок, що визначають вектори розгортання наукових досліджень [6].

Метафоричне мовлення, звісно ж, відрізняється від буквального, але, як зауважує Нельсон Гудмен, «при цьому воно не стає ані менш зрозумілим, ані більш темним, ані менш практичним, ані більш незалежним від істинного і помилкового. Метафора – не просто засіб «прикрашання»; вона активно бере участь у розвитку знань, заміщуючи застарілі категорії новими, які дозволяють побачити проблему в іншому світлі, надаючи нам нові факти» [2, с. 195].

Про здатність метафор надавати нових поштовхів науковим дослідженням, говорить і О. Степанова: «Метафори пропонують колективному розумові все нові й нові проблеми, підтримуючи в ньому постійну гносеологічну напругу» [18, с. 84].

Далі дослідниця стверджує, що «метафоричність належить до основних атрибутів постміфологічної свідомості, вона надає остаточної онтологічної стійкості, що підтверджується всією практичною діяльністю свідомості, насамперед, породженню образів» [18, с. 84].

Проте чи завжди метафоричність є первинною по відношенню до образу? Чи навпаки, образи сприяють метафоризації? Адже в наукових

теоретичних конструкціях часто бачимо, як застосування певного образу надає їм метафоричного характеру.

Один з прикладів знаходимо в монографії І. В. Єршової–Бабенко «Психосинергетика» (2015). Для пояснення того, наскільки важливим в наукових дослідженнях (будь-яких) є масштаб сприйняття навколишнього світу, окремих його об'єктів, авторка вдалася до образу намистинок, які можна розглядати окремо, а можна зібрати їх у квіточку – шість намистинок по колу і одна – у центрі. «В якій з намистинок знаходиться квітка?» – запитує читача авторка. І підказує: «Ні в якій... Розберемо намистинки. Є квітка? – ні... А намистинки є? – так... Намистинки можуть існувати без квітки, а вона – ні. Вони прості, а квітка – складна. Тепер знову поєднаємо намистинки у квітку і віднесемо її в дальній кут кімнати. Що ми бачимо? – точку. Ми не бачимо в ній вже ані квітки, ані намистинок, ми бачимо точку. За допомогою якої дії ми перетворили квітку на точку? – за допомогою зміни масштабу відстані між нами та квіткою, між нами та намистинками... А чи потрібно завжди пам'ятати, що намистинка може бути простою і складною? Ні, ми обираємо масштаб сприйняття нами навколишнього світу. Який масштаб обрали, таким і побачили світ – простим, точка-намистинка, складним, структура намистинки» [4, с. 7–8].

Цей приклад зайвий раз доводить, що головною відмінністю наукової метафори від художньої є те, що в системі наукового пізнання актуалізується її гносеологічна функція, а не експресивна.

Як зазначає О. Степанова, «виникнення питання про когнітивну метафору спровокувало появу досліджень у сфері розумових процесів людини. Це підтвердило думку, що метафора – передусім вербалізований прийом мислення про світ. Сучасна наука ставить розвиток інтелектуальних навиків, творчості й образного мислення в пряму залежність від рівня метафоричного мислення» [18, с. 85].

Отже, дослідження метафори, як мовного та когнітивного феномену, як гносеологічного механізму показують її багатоаспектність та багатофункціональність.

Цей гносеологічний ресурс метафори був використаний при розробці концепції театральності соціокомунікативних проявів культури [9]. В основу цієї концепції покладено метафору, яка порівнює соціальну реальність із театром, а також твердження про те, що театральність має місце лише тоді, коли є «актор» і «публіка», і між ними відбувається комунікація. Тобто наявність комунікації тут розуміється як визначальна ознака і умова прояву театральності в соціальних процесах та відносинах. Бо самі лише ігрове начало, перформативність, ритуалізація та карнавалізація не утворюють театру. Оскільки першоелементом виникнення драми та театру, як видів мистецтва, став діалог [10], то і театральність життя неможливо розглядати без цієї складової.

Це уточнення не лише складає наукову новизну даного дослідження, а й створює підґрунтя для

погляду на різні форми соціальної реальності з нової точки зору, в тому числі – на деякі культурні практики та феномени.

Наприклад, завдяки концепту «ляльковий театр буття», який пропонується розглядати і як метафору, і як міфологему, вдалося набути нових шляхів до осмислення не лише практики виготовлення і застосування ляльок [12], а й розуміння природи Людини крізь призму міфології та міфологізації свідомості [11].

Погляд на ляльок як на культурні артефакти/ тексти дозволив для виявлення їх ролі у «театрі» буття застосувати методи міфопоетичного аналізу. Це дозволило виявити соціокультурні функції не лише ляльок, а й міфів. З'ясувалося, що більшість теорій міфу націлені не стільки на дослідження власне міфів, скільки на вивчення Людини крізь призму міфології. Всі теорії міфу, що містять «соціальну» складову, так чи інакше пов'язані із театральністю буття. Це пояснюється тим, що театралізація культурних практик є найбільш ефективним способом актуалізації міфу і міфологічної свідомості. І навпаки – міф є драматургічною основою для багатьох «спектаклів» у «театрі» буття.

Аналіз теорій міфу показав, що жодна з них не є універсальною, в кожній є методологічні недоліки. Проте всі недоліки компенсуються при комплексному їх застосуванні у міфопоетичному аналізі культурних артефактів (в даній роботі – ритуальних, традиційних, авторських ляльок).

Так, завдяки цьому аналізу, виявилось, що міфопоетика більшості ритуальних ляльок ґрунтується на антропогонічній міфологемі про походження людей з ляльок, створених богами. Ця міфологема породжує подвійне світосприйняття: з одного боку, вона відображає сприйняття людиною себе як ляльки у «театрі» життя, з іншого боку – роблячи ляльок, людина сама уподібнюється Творцеві.

Це світосприйняття збереглося і доформилося у сучасній культурі. Відчуття себе лялькою у «театрі» життя не заважає людині бути одночасно і глядачем в цьому «театрі», і його критиком, і – головне – його інтерпретатором.

Таке ставлення створює умови для формування аксіологічного аспекту осмислення «лялькового театру» буття. Завдяки метафорі, що порівнює людей із ляльками (маріонетками, іграшками), висвітлюються головні цінності людського буття – певні моральні принципи, свобода вибору, індивідуальність особистості, творче начало в людській діяльності тощо.

Ці питання набувають особливої актуальності із появою нового виду ляльок – людиноподібних роботів. Нестримне прагнення людей наділяти ці високотехнологічні механізми власними рисами (вміннями, інтелектом і навіть відчуттями, емоціями), викликає не лише дискусію щодо меж цього прагнення, а й спроби спрогнозувати подальше їх співіснування із людиною. Чи зможуть ці «ляльки» перетворитись на «акторів», що здатні самостійно інтерпретувати свою роль?

А якщо зможуть, чи не буде наступним кроком – перетворення їх на «режисерів»? Яка роль в цьому біотехнокібернетичному «театрі» буде відведена людині? Де буде проходити (або має проходити) границя між людиноподібністю та людяністю?..

Хай там як воно складеться у майбутньому, але всі ці питання вже зараз змушують замислюватись (знову й знову) над тим, що є Людина. І метафора, що порівнює людей із ляльками, допомагає в цьому, як дослідницький підхід з потужним онтологічним ресурсом.

Висновки. Аналіз практики використання метафор в осмислення сутності та форм соціальної реальності, а також теоретико-методологічні обґрунтування цієї практики, показують її потужний гносеологічний ресурс. Він обумовлений тим, що, задаючи нові точки зору на об'єкти досліджень, метафори надають додаткових можливостей для отримання нових знань про ці об'єкти (явища, процеси, відносини). При цьому суттєво розширюється дискурсивне поле і створюються умови для міждисциплінарних (трансдисциплінарних, конвергентних) досліджень в рамках нових філософських парадигм.

Список використаних джерел

1. Гартман, НК., 2003. 'К основоположению онтологии', СПб: Наука.
2. Гудмен, Н., 1990. 'Метафора – работа по совместительству', *Теория метафоры*, М.: Прогресс.
3. Ермоленко, ГА., 2001. 'Метафора в языке философии'. Автореф. дис. ... канд. филос. наук, Краснодар.
4. Ершова-Бабенко, ИВ., 2015. 'Психосинергетика. Монография', Херсон: *Гринь Д. С.*, 488 с.
5. Кассирер, Э., 1990. 'Сила метафоры', *Теория метафоры*, М.: Прогресс.
6. Мишанкина, НА., 2010. 'Метафора в науке: парадокс или норма?', Томск, 282 с.
7. Парандовский, Я., 1990. 'Алхимия слова. Петрарка. Король жизни', М.: *Правда*, 656 с.
8. Постовалова, ВИ., 1988. 'Картина мира в жизнедеятельности человека', *Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира*, М.: Наука.
9. Прокопович, ЛВ., 2017. 'Театрализация социокультурной коммуникации: методологическое обоснование исследовательского подхода', *Science Rise*, №7 (36), с.29–32.
10. Прокопович, ЛВ., 2018. 'Дослідження генезису театру та театралізації життя як феноменів європейської культури', *Evropský filozofický a historický diskurs*, V.4, Iss.3, p.112–117.
11. Прокопович, ЛВ., 2018. 'Філософсько-аксіологічний аспект «лялькового театру» буття', *Virtus*, №28, p.39–42.
12. Прокопович, ЛВ., 2019. 'Соціально-філософські аспекти функцій ляльок у «театрі» буття', *Гілея: науковий вісник*, Вип.140 (1), Ч.2, Філософські науки, с.83–88.
13. Прокопович, ЛВ., 2019. 'Соціально-філософські засади театралізації політичної сфери', *Науково-теоретичний альманах «Грані»*, Т.22, №2, с.48–58.
14. Руднев, ВП., 1999. 'Словарь культуры XX века. Ключевые понятия и тексты', М.
15. Савчук, В., 2013. 'Феномен поворота в культуре XX века', *Международный журнал исследований культуры*, №1 (10), с.93–108.
16. Сафрански, Р., 2002. 'Хайдеггер. Германский мастер и его время', М.: *Молодая гвардия*.
17. Селиверстова, А., 2019. 'Теория динамического хаоса в исследованиях социально-философской и социальной направленности', *Науково-теоретичний альманах «Грані»*, Т.2, №2, с.40–47.
18. Степанова, ОI. 'Метафора в когнітивному аспекті'. [online]. Доступно: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/11814/1/Stepanova.pdf>.

19. Филиппс, ЛДж., Йоргенсен, МВ., 2004. 'Дискурс-анализ. Теория и метод', Харьков: *Гуманитарный центр*.

20. Чернявская, ВЕ., 2006. 'Интерпретация научного текста', М.: *КомКнига*.

21. Чешков, МА., 1999. 'Синергетика: за и против (заметки о науке эпохи Глобальной смуты)', *Общественные науки*, №6, с.128–140.

22. Debord, Guy. 'La société du spectacle'. [online]. URL: http://sami.is.free.fr/Oeuvres/debord_societe_spectacle_1.html.

23. Lakoff, G., Johnson, M., 1980. 'Metaphors We Live Be', Chicago; London: *University Press*, 242 p.

21. Cheshkov, MA., 1999. 'Sinergitika: za i protiv (zametki o nauke jepohi Global'noj smuty) (Synergetic: Pros and Cons (notes on the science of the Global Time of Troubles)', *Obshhestvennyye nauki*, №6, s.128–140.

22. Debord, Guy. 'La société du spectacle'. [online]. URL: http://sami.is.free.fr/Oeuvres/debord_societe_spectacle_1.html.

23. Lakoff, G., Johnson, M., 1980. 'Metaphors We Live Be', Chicago; London: *University Press*, 242 p.

* * *

References

1. Gartman, NK., 2003. 'K osnovopolozheniju ontologii (To the founding of ontology)', SPb: *Nauka*.

2. Gudmen, N., 1990. 'Metafora – rabota po sovmestitel'stvu (Metaphor – Concurrent Work)', *Teoriya metafor*, M.: *Progress*.

3. Ermolenko, GA., 2001. 'Metafora v jazyke filosofii (Metaphor in the language of pilosophy)'. Avtoref. dis. ... kand. filoz. nauk, Krasnodar.

4. Ershova–Babenko, IV., 2015. 'Psihosinergitika. Monografija (Psychosynergy. Monograph)', Herson: *Grin 'D. S.*, 488 s.

5. Kassirer, Je., 1990. 'Sila metafor (The Power of Metaphor)', *Teoriya metafor*, M.: *Progress*.

6. Mishankina, NA., 2010. 'Metafora v nauke: paradoks ili norma? (Metaphor in Science: Paradox or Norm?)', Tomsk, 282 s.

7. Parandovskij, Ja., 1990. 'Alhimija slova. Petrarka. Korol' zhizni (Alchemy words. Petrarch. The king of life)', M.: *Pravda*, 656 s.

8. Postovalova, VI., 1988. 'Kartina mira v zhiznedejatel'nosti cheloveka (Picture of the world in human life)', *Rol' chelovecheskogo faktora v jazyke: Jazyk i kartina mira*, M.: *Nauka*.

9. Prokopovich, LV., 2017. 'Teatralizacija sociokul'turnoj kommunikacii: metodologicheskoe obosnovanie issledovatel'skogo podhoda (Theatricalization of sociocultural communication: methodological substantiation of the research approach)', *Science Rise*, №7 (36), s.29–32.

10. Prokopovych, LV., 2018. 'Doslidzhennja genezysu teatru ta teatralizacii' zhyttja jak fenomeniv jevropejs'koi kul'tury (Study of the genesis of theater and theatricalization of life as phenomena of European culture)', *Evrops'kyj filozofickyj historickyj diskurs*, V.4, Iss.3, p.112–117.

11. Prokopovych, LV., 2018. 'Filosofs'ko–aksiologichnyj aspekt «ljal'kovogo teatru» buttja (The philosophical and axiological aspect of «puppet theater» of being)', *Virtus*, №28, p.39–42.

12. Prokopovych, LV., 2019. 'Social'no–filosofs'ki aspekty funkcij ljal'ok u «teatri» buttja (Socio–philosophical aspects of the cultural functions of puppets in the «theater» of life)', *Gileja: naukovyj visnyk*, Vyp.140 (1), Ch.2, Filosofs'ki nauky, s.83–88.

13. Prokopovych, LV., 2019. 'Social'no–filosofs'ki zasady teatralizacii' politychnoi' sfery (Socio–philosophical foundations of theatricalization of the political sphere)', *Naukovo–teoretychnyj al'manah «Grani»*, T.22, №2, s.48–58.

14. Rudnev, VP., 1999. 'Slovar' kul'tury XX veka. Kljuchevyje ponjatija i teksty (Dictionary of culture of the 20th century. Key concepts and texts)', M.

15. Savchuk, V., 2013. 'Fenomen povorota v kul'ture XX veka (Phenomenon of a turn in the culture of the 20th century)', *Mezhdunarodnyj zhurnal issledovanij kul'tury*, №1 (10), s.93–108.

16. Safranski, R., 2002. 'Hajdegger. Germanskij master i ego vremja (Heidegger. German master and his time)', M.: *Molodaja gvardija*.

17. Seliverstova, A., 2019. 'Teoriya dinamicheskogo haosa v issledovanijah social'no–filosofskoj i social'noj napravlenosti (The theory of dynamic chaos in the socio–philosophical and social studies)', *Naukovo–teoretychnyj al'manah «Grani»*, T.2, №2, s.40–47.

18. Stepanova, OI. 'Metafora v kognityvnomu aspekti (Metaphor in the cognitive aspect)'. [online]. Dostupno: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/11814/1/Stepanova.pdf>.

19. Filipp, LDzh., Jorgensen, MV., 2004. 'Diskurs–analiz. Teoriya i metod (Discourse analysis. Theory and method)', Har'kov: *Gumanitarnyj centr*.

20. Chernjavskaia, VE., 2006. 'Interpretacija nauchnogo teksta (Interpretation of the scientific text)', M.: *KomKniga*.